

Erasmus over oorlog

Discussiëren over motieven voor oorlog

Korte lesomschrijving

Erasmus sprak zich graag op duidelijke, vaak ironische en/of uitdagende wijze uit over maatschappelijke problemen, bijvoorbeeld over oorlogsvoering. Erasmus vindt dat mensen zich vaak achter smoezen verschuilen als zij tegen andere volken ten strijde trekken. Hun ware motieven willen zij niet kennen. Deze les gaat niet alleen over Erasmus' ideeën over oorlog, maar ook over de opvattingen van leerlingen hierover. Wanneer mag je oorlog voeren? Moet je je aan regels houden als je oorlog voert?

Titel Erasmus over oorlog	Vak/vakken/leergebied geschiedenis
Canonvenster(s) Erasmus	
Tijdvak 5 Tijd van ontdekkers en hervormers (1500-1600)	
Doelgroep onderbouw vmbo-g/tl, havo, vwo	Tijd/duur 1 lesuur
Groeperingsvorm individueel en klassikaal	
Leerdoelen <ul style="list-style-type: none">• De leerling kan de belangrijkste ideeën van Erasmus over oorlogvoeren noemen.• De leerling kan discussiëren over het voeren van oorlog.	
Benodigde voorkennis niet van toepassing	
Randvoorwaarden geen	
Beoordeling geen	
Lesactiviteiten <p><i>Activiteit 1: introduceer de persoon Erasmus en zijn ideeën over oorlog</i> Vertel wie Erasmus was en welke uitgesproken ideeën hij had over het voeren van oorlog. Noem bijvoorbeeld Erasmus' opvattingen over de paus die Karel V opriep oorlog te voeren tegen de islamitische Turken. De redenen van de paus sloegen volgens Erasmus nergens op. Tegenwoordig zouden ze smoezen genoemd worden. Erasmus schrijft hierover: <i>"We zijn gewend onze ondeugden achter fraaie argumenten te verbergen"</i>. Deel na de inleiding het werkblad uit met een aantal passages uit het werk van Erasmus.</p> <p><i>Activiteit 2: klassikale discussie over motieven voor oorlogsvoering</i> Organiseer een klassikale discussie over motieven voor oorlogen. Gebruik onderstaande vragen:</p> <p>Vraag A: Wat bedoelt Erasmus met zijn uitspraak: 'Zoet is de oorlog voor wie hem niet kennen'. Zie het volledige gedicht in het werkblad.</p> <p>Vraag B: Erasmus is een pacifist, hij is tegen geweld en oorlog. Toch vindt Erasmus dat je geweld mag gebruiken om je te verdedigen. Veel pacifisten zijn dat niet met hem eens; zij vinden dat je nooit geweld mag gebruiken. Wat vind jij?</p> <p>Vraag C: Wanneer is het volgens jou toegestaan om oorlog te voeren of te vechten?</p>	
Bijlagen <ul style="list-style-type: none">- Werkblad Erasmus- Achtergrondinformatie voor de docent	

Werkblad Erasmus

Discussieopdracht

Erasmus had duidelijke opvattingen over oorlog en over de motieven van vorsten om oorlog te voeren. Na het lezen van onderstaande passages uit het werk van Erasmus discussieer je met elkaar over motieven voor oorlogsvoering aan de hand van de volgende vragen:

- Vraag 1: Wat bedoelt Erasmus met zijn uitspraak: 'Zoet is de oorlog voor wie hem niet kennen'. Zie het volledige gedicht.
- Vraag 2: Erasmus is een pacifist, hij is tegen geweld en oorlog. Toch vindt Erasmus dat je geweld mag gebruiken om je te verdedigen. Veel pacifisten zijn dat niet met hem eens; zij vinden dat je nooit geweld mag gebruiken. Wat vind jij?
- Vraag 3: Wanneer is het volgens jou toegestaan om oorlog te voeren of te vechten?

Bron 1

A: "Ha, wat een voortreffelijke broodwinning is dat toch, huizen afbranden, kerken verwoesten, 't arme volk plunderen, onschuldigen vermoorden!"

X: "Slachters worden betaald om ossen te slachten, waarom wordt ons vak afgekeurd, terwijl we betaald worden om mensen te slachten?"

A: "Hoe ga je zorgen dat je 't kwaad kunt herstellen?"

X: "Ze zeggen dat 't kwaad dat in de oorlog gedaan wordt niet hersteld hoeft te worden. Wat daar gebeurt, gebeurt met het volste recht."

A: "Dat is zeker het oorlogsrecht?"

X: "Daar heb je het!"

Uit: Een derde twaalfstal samenspraken, 1522, Bazel

Bron 3

In het boek 'Oorlog' schrijft Erasmus:
De meest redeloze dieren leven onder hun eigen soort eendrachtig en vreedzaam in een kudde bijeen en beschermen elkaar. Ook vechten niet alle beesten, maar alleen de wildste, zoals leeuwen, wolven en tijgers. En zelfs die vechten niet onder elkaar, zoals wij. De slang, ja zelfs de gifslang, leeft in vrede met haar soortgenoten. Maar voor de mens is geen dier gevaarlijker dan de mens. Wanneer dieren vechten, doen zij dit met hun eigen wapenen (klauwen, tanden, snavels) maar wij trainen mensen om andere mensen te doden met tegennatuurlijke, en door boze geesten verzonden middelen. Ook vechten dieren niet zomaar, maar alleen als zij honger hebben of wanneer zij zich bedreigd voelen, of voor hun jongen vrezzen. Ook vechten dieren één tegen één, en de strijd eindigt toch meestal doordat één van beiden gewond raakt en zich terugtrekt. Heeft men er ooit van gehoord

Bron 2

In het beroemde boek van Erasmus 'Lof der Zotheid' laat hij 'Vrouwe Zotheid' haar mening geven. Zij vraagt: "Is er wel iets zotters (gekkers) te bedenken, dan om de een of andere reden een strijd te ondernemen, waarbij beide partijen altijd meer schade dan voordeel hebben?"

Dat - zoals bij mensen - honderdduizenden wilde beesten elkaar verscheuren?"

De paus had opgeroepen een oorlog te beginnen tegen de islamitische Turken. Erasmus protesteerde tegen deze oorlog. De paus gebruikte in zijn oproep allerlei redenen, die volgens Erasmus nergens op slaan. Wij zouden nu zeggen dat ze meer op smoezen lijken. Erasmus schrijft hierover:

"We zijn gewend onze ondeugden achter fraaie argumenten te verbergen".

En hij geeft voorbeelden:

"Ik loer op het bezit van de Turken, maar ik zeg dat ik de godsdienst verdedig".

"Ik doe het uit haat, en verschuil mij achter het recht van de kerk".

We zullen de argumenten, of de smoezen, van de paus eens bekijken met het commentaar van Erasmus eronder:

*Smoes 1: De Turken zijn misdadigers.
Commentaar van Erasmus: De christenen plagen onder elkaar ernstiger misdaden.*

*Smoes 2: De vorsten beweren dat ze de godsdienst verdedigen.
Commentaar van Erasmus: Ze willen de rijkdom van Istanboel.*

*Smoes 3: Het doel van de oorlog is de godsdienst te verdedigen.
Commentaar van Erasmus: Maar dan is oorlog al een heel slecht middel!*

Smoes 4: De oorlog is goed want de Turken zijn onmenssen.

Commentaar van Erasmus: Hen doden is ook onmenselijk en bovendien zijn zij ook mensen van het heilige boek. (Moslims hebben in de Koran ook grote stukken overgenomen uit het oude testament van de christelijke Bijbel en de joodse Thora)

*Smoes 5: We gaan op 'kruistocht' om ze het 'ware' geloof te brengen.
Die reden wijst Erasmus helemaal af: "Het is heel slecht gesteld met de christelijke godsdienst als het voortbestaan van oorlogvoering afhangt".*

Erasmus wil niet dat het leger van de paus oorlog tegen de Turken gaat voeren. Maar de Turken trekken steeds verder Europa in. Erasmus vindt dat de Europese legers ze dan wel moeten aanvallen en terugjagen.

Achtergrondinformatie voor de docent

' *Telkens hamert Erasmus op discussiëren, het uitlokken en accepteren van meer meningen, leren luisteren, de verplaatsing in denkwereld en argumenten van tegenstanders, het hanteren van het eigen geweten als leidraad, introspectie, het rusteloze streven naar het overtuigen van een ander en consensus, en ook op het tonen van warsheid van opgelegd gezag en uiterlijk vertoon, en op pleidooien voor soberheid.*'

Herman Pleij

Wie was Erasmus?

Erasmus werd geboren als Gerrit Gerritszoon. Het jaar waarin is onduidelijk. Volgens de laatste inzichten (Harrie Vredeveld, 1993) was het op 28 oktober 1466. Erasmus zelf schrijft: "Ik ben geboren in Rotterdam. Mijn moeder (Margaretha) was de dochter van een medicijnmeester uit Zevenbergen, mijn vader had heimelijk met haar een verhouding, in de hoop haar te trouwen. Hij was van tien broers de op één na de jongste en men besloot dat een van hen, mijn vader, aan God gewijd zou worden." Deze vader was Gerard Rogeri, een priester uit Gouda. Haar zwangerschap heeft zij waarschijnlijk in Rotterdam doorgebracht om het 'ongelukje' te verbergen. Zijn leven lang heeft Erasmus zijn onwettige geboorte met zich mee moeten torsen en de gevolgen moeten dragen van de geestelijke status waarin hij door zijn opvoeding is terechtgekomen. Door zijn afkomst heeft Erasmus zijn doctoraat in de theologie uiteindelijk aan de universiteit van Turijn moeten behalen, na vergeefse pogingen aan andere universiteiten. Pas rond zijn vijftigste (in 1517) wordt hij dankzij pauselijke dispensatie van de ernstigste maatschappelijke consequenties ervan verlost. Een voorbeeld van zo'n consequentie is dat het onwettige kinderen was verboden om theologische examens af te leggen. Erasmus schrijft in oktober 1520: "Het lijkt me weinig uit te maken waar iemand precies is geboren. Me dunkt, het is een ijdele vorm van verheerlijking wanneer een stad of een land er prat op gaat een mens te hebben voortgebracht die groot werd door zijn eigen inspanningen en zonder de hulp van zijn geboorteland. Het land dat iemand groot maakte, heeft er meer recht op zich op hem te beroemen dan het land dat hem voortbracht."

Opleiding

Na zijn opleiding in Gouda en Deventer trad Erasmus in het klooster Steyn bij Gouda. In 1492 werd hij vervolgens tot priester gewijd. Hierdoor kon hij zich meer aan studie wijden dan eerder in zijn kloosterleven. In 1495 werd hem zelfs toegestaan om het klooster te verlaten en een studie te gaan volgen aan de universiteit van Parijs. Hierna zou Erasmus nooit meer terugkeren in het klooster van Steyn, waar hij zich gekooid voelde. In 1500 vertrok hij naar Engeland waar hij slechts een halfjaar verbleef en waar hij o.a. in aanraking

kwam met de latere koning Hendrik VIII en Thomas More. Hierna keerde hij terug naar Parijs. In 1506 vertrok hij voor drie jaar naar Italië. Op de terugweg schreef hij zijn *Lof der Zotheid*. Door uit te gaan van een zot als spreker kon hij in een declamatio de spot drijven met de misplaatste ernst waarmee alle mensen, ongeacht beroep, stand, of positie, hun eigen belangen najoegen, en de groteske kortzichtigheid, waarmee zij klaar stonden met hun oordeel over elkaar. Min of meer bij toeval kwam Erasmus in Bazel terecht, waar veel van zijn werken werden uitgegeven. Via opnieuw Engeland en Bazel kwam hij in 1516 terug in de Nederlanden, waar hij in Antwerpen, Brugge, Leuven en Mechelen verbleef. Hij werd benoemd tot raadsheer van Karel V. De laatste jaren van zijn leven bracht hij door te Freiburg im Breisgau in Duitsland. In 1535 keerde hij terug naar Bazel, waar hij een jaar later, op 12 juli 1536, op 70-jarige leeftijd overleed.

Erasmus is in zijn volwassen leven dus heel weinig in Nederland geweest. Hij zou met recht een Europeaan genoemd kunnen worden, maar zelf heeft hij gezegd: *Ego mundi civis esse cupio, communis omnium vel peregrinus magis* (ik wil een wereldburger zijn, gemeenschappelijk met iedereen, of liever een vreemde voor iedereen"). Toch is hij zichzelf altijd *Roterodamus* blijven noemen en is zo verbonden gebleven met zijn geboorteplaats.

Erasmus en oorlog

Erasmus heeft in veel van zijn geschriften zijn maatschappij beschreven en bekritiseerd. In deze politieke werken vindt Erasmus steeds zijn vertrekpunt in het christelijk geloof. Hij is ervan overtuigd dat in een juiste maatschappij ernaar gestreefd moet worden om de christelijke geboden om te zetten in praktisch handelen.

Deze gedachte vinden we ook terug in een zeer bekend werk van hem, de *Querela Pacis*, 'Klacht van de Vrede' (1517). Hierin wordt de vrede als personage opgevoerd. Zij beklagt zich over de vele, wrede oorlogen die er overal woeden en probeert de lezer ervan te overtuigen dat deze nergens toe leiden en dat vrede altijd nagestreefd moet worden. Oorlogen tussen christelijke volkeren onderling (zoals in het Europa van Erasmus' tijd schering en inslag was) zijn op religieuze gronden uit

den boze. Oorlogen tegen niet-christenen zijn soms noodzakelijk, maar moeten altijd vanuit een christelijke overtuiging en op een christelijke manier gevoerd worden. Er kan dus geen plaats zijn voor winstbejag en plunderingen van steden.

In 'Klacht van de vrede' stelt Erasmus zich ook de vraag of oorlog gerechtvaardigd is:

'Zelfs al zouden de scheidsrechters de meest corrupte en incompetent zijn, dan nog is hun besluit minder schadelijk dan een beroep op de wapenen, want zelfs de meest onrechtmatige vrede is beter dan de best gerechtvaardigde oorlog.'

'Als gij echter alle voorwendselen wegneemt en de zaak bij de ware naam noemt, dan is het de eerezucht die de christenen gek maakt en meesleept; de toorn, die slechte raadgever, die hen voortzweept; de nooit te verzadigen begeerte die hen lokt.'

Een oorlog tegen een niet-christelijk volk was ook in Erasmus' tijd geen hypothetisch bedenksel, maar een reële dreiging. In die tijd waren de Turken bezig met een enorme opmars en waren in 1529 zelfs tot aan Wenen opgetrokken.

Rond deze tijd wijdt Erasmus een apart boekje aan de vraag of en hoe er oorlog gevoerd moet worden tegen de Turken: *Utilissima consultatio de bello Turcis inferendo*, 'Zeer nuttige beraadslaging over het voeren van oorlog tegen de Turken' (1529). Hier werkt hij zijn algemene stelling over oorlog uit voor het concrete geval van de Turken.

Erasmus wijdt ook verschillende hoofdstukken van zijn 'Onderwijzing van de christelijke vorst' aan oorlog. Hierin is zijn kritiek op het voeren van oorlog niet mis. Dat is opvallend als je weet dat deze werken uit 1516 en 1517 zijn geschreven voor de jonge Karel V:

'Geen van hen (de vorsten) kan een vijand tuchtigen zonder eerst zijn eigen onderdanen te hebben aangevallen. (...) En vaak is het leed dat gij de uwen aandoet wreder dan dat jegens de vijand. ... Mooie steden worden opgebouwd door het volk en vernield door de vorsten; (...) goede wetten worden onderhouden door bestuurders uit het volk en met voeten getreden door vorsten; het volk verlangt vrede, vorsten wakkeren oorlog aan.'

'Terwijl de nutteloze vorst met de teerlingen (dobbelsenen) speelt, danst of in de veiligheid van zijn paleis geniet van de streken van zijn narren, worden er steden platgebrand, velden verwoest, kerken vernield en onschuldige burgers vermoord.'

In de 'Onderwijzing' zegt Erasmus dat oorlog soms onvermijdelijk is, maar slechts toelaatbaar als alle andere middelen uitgeput zijn, en hij zo snel en bloedeloos mogelijk gevoerd wordt.

In zijn aan Hendrik VIII opgedragen parafrase bij het Lucasevangelie schrijft hij:

'Oorlog valt niet geheel te veroordelen indien hij voor een rechtvaardige zaak wordt ontketend, namelijk de verdediging van de openbare rust, indien hij niet te vermijden was, indien hij de instemming heeft van hen in wier belang hij wordt ondernomen, indien hij volgens wettelijke regels verklaard is, en indien hij op rechtmatige en gematigde wijze gevoerd wordt, namelijk met zo weinig mogelijk bloedvergieten onder hen die geen aanleiding hebben gegeven tot de oorlog, en indien deze zo snel als mogelijk beëindigd wordt.'

Lof der Zotheid is het meest bekende werk van Erasmus. Dit pamflet, dat hij schreef tijdens zijn terugkeer uit Italië, was vooral gericht tegen het gedrag van de leidende klasse en kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders. Door uit te gaan van een zot als spreker kon hij in een declamatio de spot drijven met de menselijke ijdelheid en de misplaatste ernst waarmee alle mensen, ongeacht beroep, stand, of positie, hun eigen belangen najoegen, en de groteske kortzichtigheid, waarmee zij klaar stonden met hun oordeel over elkaar. In dit boek uitte hij ook kritiek op het voeren van oorlog. Enkele citaten:

"Het is veel mooier een stad te bouwen dan te verwoesten."

"Is niet de oorlog het zaad en de bron van alle hooggeprezen daden? Maar is er iets zotters te bedenken dan om de een of andere reden een strijd te ondernemen die alle partijen meer schade dan voordeel berokkent?"

Dit zegt Vrouwe Zotheid in *De Lof der Zotheid* (hoofdstuk 23). Al moeten we haar niet al te serieus nemen, ze is immers de zotheid zelf. Het argument dat elke oorlog meer schade dan voordeel oplevert, is door alle pacifisten (Erasmus inbegrepen) uittentreuren herhaald om oorlogszuchtige machthebbers op vreedzamere gedachten te brengen.

Erasmus' argumenten tegen de oorlog

Christendom en oorlog zijn absoluut onvereenigbaar. Een oorlog ontardt altijd in wreedheid, of hij nu wordt gevoerd door heidenen of door christenen, door gewone mensen of pausen en bisschoppen, door jongeren of ouderen. Alle dieren zijn door de hemel voorzien van bepaalde wapenen, behalve de mens. Uit zijn lichaamsbouw en

geestelijke vermogens blijkt dat de mens is geschapen voor liefde en vriendschap. De mens is het enige wezen dat langdurig afhankelijk is van hulp van buiten. Een baby kan namelijk niet lopen en niet zelf eten. Slechts door te schreien en te schreeuwen kan hij om hulp vragen. Hierom is de mens geschapen voor vriendschap, want wat bevordert vriendschap meer dan wederzijds hulpbetoon?

Erasmus dicht tegen de oorlog

Het volgende gedicht over oorlog is aan Erasmus toegeschreven. Het begint met het beroemde adagium 'Zoet is de oorlog voor wie hem niet heeft meegemaakt' (Dulce bellum inexpertis).

*Zoet is de oorlog voor wie hem niet kent.
Dikwijls vraag ik me verbijsterd af
wat mensen tot zo'n razernij verleidt;
het stomme vee voert geen oorlog,
alleen de wilde beesten, maar die vechten niet
onder elkaar.
Een oorlog is zo iets verderfelijks,
monsterachtigs,
dat geen deugden mens hem, hoe schijnbaar
rechtvaardig ook,
kan billijken.
Als er rechtsgronden zijn die een oorlog
toelaatbaar maken,
dan zijn zij van slecht allooi en ruiken
naar een ontaarde Christus, door wereldse
rijdommen bedorven.
Het volk sticht de steden en houdt ze in leven,
maar door de dwaasheid van de vorsten
worden ze weer verwoest.
De oorlog is zo iets monsterachtigs
dat hij misschien bij dieren maar niet bij
mensen past,
iets zo weerzinwekkends
dat hij overal bederf en verwildering
teweegbrengt,
zo onrechtvaardig dat hij gewoonlijk
door de grootste schurken het beste wordt
gevoerd,
zo goddeloos
dat Christus met hem volstrekt niets gemeen
heeft.*

Zie ook:

- Artikel van Peggy Bange (Radnoud Universiteit) over Erasmus en oorlog (<http://histoforum.digischool.nl/artikelen/erasmusoorlog.htm>)
- Recensie van Turkenkrijg van Erasmus (<http://histoforum.digischool.nl/recensies/turkenkrijg.htm>)

*En toch verwaarlozen pausen alles
en vinden in de oorlog hun voornaamste
bezigheid.*

*O sprakeloze theologen, stomme bisschoppen,
die zo'n verderf der menselijke waardigheid
zwijgend aanschouwen.*

Zoet is de oorlog voor wie hem niet kent.

Kanttekeningen bij Erasmus' pacifisme

Erasmus' verontwaardiging geldt alleen het tegen elkaar strijden van christenen. Zijn verdraagzaamheid gaat uitdrukkelijk niet op voor de islam. Hiervan geeft hij het duidelijkst blijk in zijn roemruchte advies uit 1529 over de plicht om de christelijke wereld tegen de Turken te verdedigen. Hij proclameert dat een oorlog tegen de Turken weliswaar zolang mogelijk moet worden uitgesteld, maar hoe dan ook wel gerechtvaardigd is. Volgens Erasmus moet de Turk als mens worden gekerstend, maar de Turk als Turk moet worden gedood. Dan is er nog het incident met de zogenaamde Zwarte Hand, een losgeslagen huurlingenbende. Op een gegeven moment wordt deze bende door de bisschop van Keulen en een paar andere gezagsdragers omsingeld. Nadat er zo'n duizend slachtoffers zijn gevallen, besluit de bisschop om de overlevenden een vrije aftocht te gunnen. Erasmus neemt het hem dit hoogst kwalijk. Zo verwijt Erasmus de bisschop van Keulen dus dat hij zijn medechristenen (want dat zijn het) niet massaal over de kling heeft gejaagd. Erasmus' pacifisme kende dus wel degelijk grenzen, net als zijn tolerantie.

Bronnen

- Gelderblom, Werner, Erasmus en de Turken; Een zestiende-eeuwse kijk op Europa en de Islam. Een lessenserie voor Latijn in het voortgezet onderwijs, http://www.slo.nl/voortgezet/tweedefase/vakken/klassieke_talen/andere_wereld_2008/erasmus_turken
- http://home.planet.nl/~ngn/videos/erasmus/erasmusit_ned.html